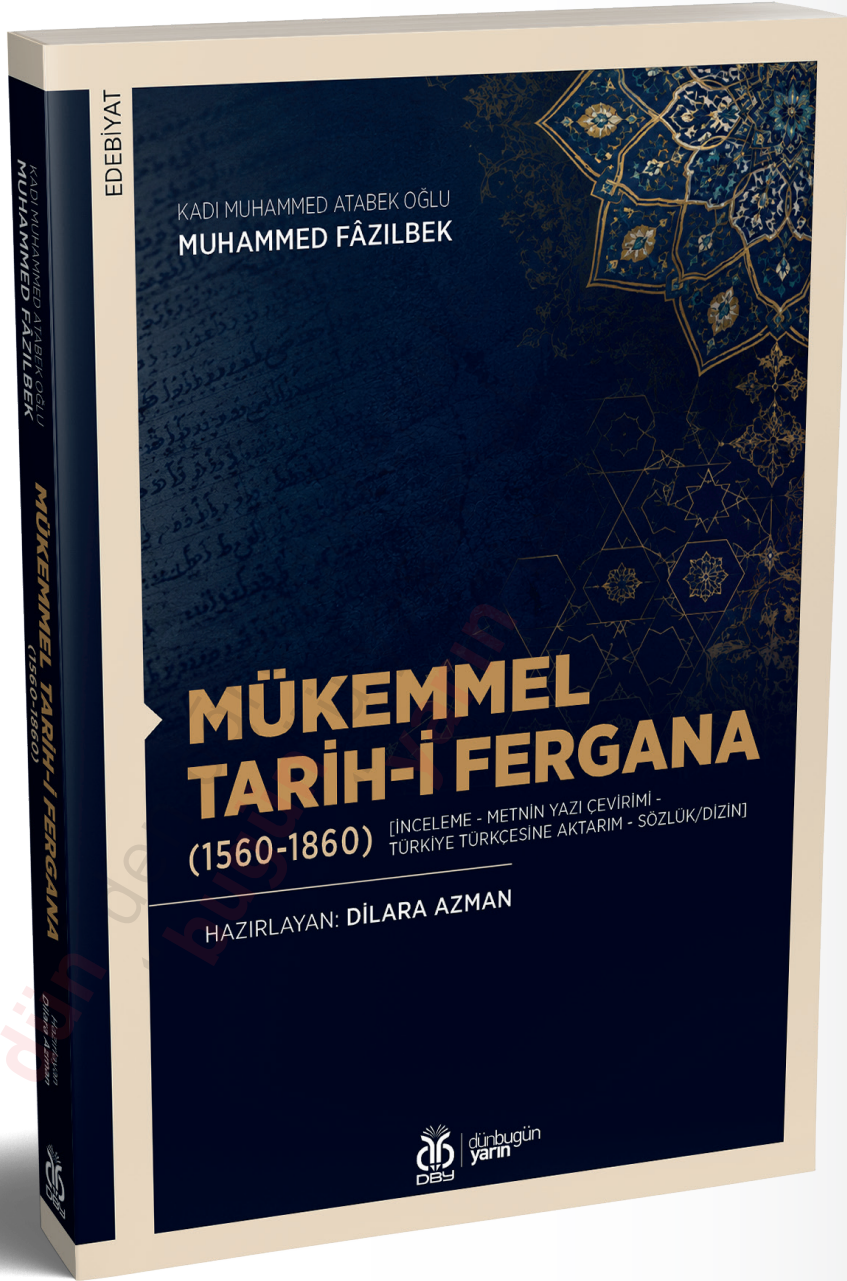

KADI MUHAMMED ATABEK OĞLU
MUHAMMED FÂZILBEK

MÜKEMMEL TARİH-İ FERĞANA

(1560-1860) [İNCELEME - METNİN YAZI ÇEVİRİMİ -
TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIM - SÖZLÜK/DİZİN]

HAZIRLAYAN: DİLARA AZMAN

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2026, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 527

Edebiyat: 288

ISBN 978-625-8686-41-8

Sertifika No: 52315

1. Basım: İstanbul, 2026

Müellif: Kadı Muhammed Atabek Oğlu Muhammed Fâzılбек

Hazırlayan: Dilara Azman

Dizi Editörü: Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Muhammed Atabek Oğlu Muhammed Fâzılбек

Mükemmel Tarih-i Fergana (1560-1860) [İnceleme - Metnin Yazı Çevirimi - Türkiye Türkçesine Aktarım - Sözlük/Dizin]

Hazırlayan: Dilara Azman

İstanbul : DBY Yayınları, 2026.

264 s. ; 16,0 x 23,5 cm (DBY Yayınları ; No. 527) ____

ISBN 978-625-8686-41-8

1- Orta Asya / Fergana Tarihi 2- Hokand Hanlığı Tarihi 3- Dil Bilgisi /

Transkripsiyon ve Metin Çalışması 4- Tarihi Coğrafya ve Biyografi

Bu kitap, Prof. Dr. Zühal Ölmez danışmanlığında hazırlanarak 2022 yılında savunulan "Kadı Muhammed Atabek Oğlu Muhammed Fâzılбек Mükemmel Tarih-i Fergana (1560-1860) (Metnin Yazı çevirimi-Metin Türkiye Türkçesine Aktarımı-İnceleme-Sözlük)" adlı yüksek lisans bitirme tezinden üretilmiştir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Ön Söz	9
Yazı Çevirimi Alfabeti	11
Kısaltmalar	12
İşaretler	12
Giriş	13
1. Fergana Coğrafyası	13
2. Fergana Tarihi	15
3. <i>Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna</i> 'nın Yazarı Kadı Muhammed Atabekoğlu Muhammed Fazılбек	15
4. <i>Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna</i> 'nın İçeriği	16
5. <i>Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna</i> Eserinin Nüshaları	17
6. <i>Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna</i> 'nın Dil ve Üslup Özellikleri	18
7. Metinde Geçen Konu Başlıkları	19
8. <i>Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna</i> Üzerine Yapılan Çalışmalar	20
9. Metin Kuruluşunda İzlenilen Yöntem	21
10. Sözlük/Dizin'in Hazırlanmasında İzlenilen Yöntem	22
Dil İncelemesi	25
1. Yazım Özellikleri	25
1.1. Ünlülerin Yazımı	25
1.2. Ünsüzlerin Yazımı	27
1.3. Diğer Yazım Özellikleri	29
2. Ses Bilgisi	30
2.1. Ünlüler	30
2.1.1. Ünlü Değişmeleri	30
2.1.2. Ünlü Düşmeleri	31

2.1.3. Ünlü Uyumu.....	32
2.2. Ünsüzler.....	37
2.2.1. Ünsüz Değişmeleri.....	37
2.2.2. Ünsüz Düşmesi	39
2.2.3. Ünsüz Türemesi	40
2.2.4. Metatez.....	40
2.2.5. Ünsüz Uyumları.....	40
3. Biçim Bilgisi.....	41
3.1. Ad Çekimi	41
3.2. Adıl n'si:.....	45
3.3. Sıfat	45
3.4. Adıllar	46
3.5. Belirteçler.....	50
3.6. Edatlar (İlgeçler)	51
3.7. Fiil	52
3.7.1. Basit Fiil Çekimi.....	52
3.7.2. Ulaçlarla Kurulan Fiil Çekimi	55
3.7.3. Birleşik Çekim	56
3.8. İsim-fiil	57
3.9. Sıfat-fiil	57
3.10. Ulaçlar.....	58

MÜKEMMEL FERGANA TARİHİ

Metnin Yazı Çevirimi.....	61
Türkiye Türkçesine Aktarım	105
Sözlük/Dizin.....	149
Özel Adlar Dizini.....	235
Kişi Adları.....	235
Yer Adları.....	247
Terminoloji ve Etnik Adlar.....	254
Sonuç	257
Kaynakça	261

Ön Söz

Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna, Kadı Muhammed Atabekoğlu Muhammed Fāzılбек tarafından Çağatayca ve Özbek Türkçesi ile kaleme alınmış bir tarih metnidir. İncelenen yazma, *Ebu Reyhan El-Biruni Doğu Araştırmaları Enstitüsü*'nde 5971 numarada kayıtlıdır. Türkistan'da 1906-1917 yılları arasında vali yardımcısı ve askeri vali olarak görev yapan General Aleksandr İvanoviç Gippius'un isteği üzerine yazılmıştır. Ele alınan nüsha, müellifin elinden çıkmış olan nüsha değil, Muhabbet Gurayeva tarafından 1941 yılında aslına uygun olarak kopya edilen nüshadır.

Eserde belirtildiği üzere nüshanın aslı Özbekistan Darülfünun kütüphanesinde ve Muhabbet Gurayeva bu nüshadan 1941 yılında metni kopyalamıştır. Daha sonra Kasım Hoca ile asıl nüshaya bakarak doğru ve yanlış kısımlar belirtilmiştir. Eser, Arap harfleriyle ve harekesiz olarak yazılmış olup 90 varak (180 sayfa)'tır. Yazmanın ilk altı varlığında (10 sayfa) metinde yanlış yazıldığı düşünülen kısımların tablo halinde doğrularının verildiği *Ğalaṭ-nāme-yi kitāb* başlığıyla yer alan kısım bulunmaktadır. Eserin son kısmında müellif, *Mükemmel Tarih-i Fergana*'nın birinci cildini başarıyla tamamladığını ve ikinci cildini de yakın zamanda tamamlama niyetinde olduğunu zikretmiştir.

Eserde 1560-1860 yılları arasında Hokand'da hanlık makamına gelmiş padişahlardan, bu padişahların zamanlarında yaşayan devlet büyükleri, alimler, şeyhler ve velilerin başlarından geçenler, şaşırtıcı olaylar, savaşlar, entrikalar kısa, akıcı ve özgün bir anlatımla kaleme alınmıştır.

Eseri yayınlamaktaki amacım bu önemli tarihi eserin daha önce bir bütün olarak neşredilmemiş olmasıdır. Yüksek lisans bitirme tezi olarak savunduğum *Mükemmel Tarih-i Fergana*, bu çalışma ile genişletilmiş, gerekli eklemeler yapılmış ve bazı veriler çıkarılarak yeniden gözden geçirilmiş haliyle aslına bağlı kalarak

ele alınmıştır. Eserde metnin yazı çevirimi, Tükiye Türkçesine aktarımı, dil incelemesi, sözlüğü ve etimolojik dizini yer almaktadır. Metindeki tüm bu incelemeler büyük bir emek ve titizlik ile hazırlansa da kusursuz değildir. Bu alana emek vermiş değerli okuyucuların, araştırmacıların ve hocaların tespit edeceği eksikler, ilave edilmesini uygun göreceği noktalar olabilir. Başta Türk dili, akabinde tarih alanı ile bu çok yönlü eseri ve kıymetli yazarını tanıştırmayı nihai hedef olarak benimsemekle birlikte, bundan sonra *Mükemmel Tarih-i Fergana* adlı metin üzerine yapılabilecek farklı çalışmalara ve ilgili araştırmacılara bir katkı sağlamak ve bir kapı aralamak da bu amaca hizmet etmektedir.

Bu çalışmaya başlamadan önceki ve başladıktan sonraki süreçlerde işimi kolaylaştıran ve zorlaştırmayan, böyle kıymetli bir eseri çalışmamı ve yayın sürecini bana nasip eden Allah'a hamd olsun. Çalışmanın tüm evrelerinde benimle bilgi ve deneyimlerini paylaşan, elindeki tüm kaynaklardan yararlanabilmem için onları bana cömertçe sunan, çalışmayı baştan titizlikle yeniden kontrol eden danışman hocam Prof. Dr. Zühal Ölmez'e, metinde okunamayan bazı Arapça ibarelerin doğru okunması ve anlamlandırılmasında değerli zamanını ayırarak bu okumalar için önerilerini ve bilgisini benimle paylaşan, danıştığım her konuda yardımlarını benden esirgemeyen çok değerli Dr. Öğr. Üyesi Ali Emre Özyıldırım'a çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamdaki Özbekçe sözcüklerin doğru okunması ve bu sözcüklerin anlamlandırılması açısından kıymetli vaktini bana ayıran, kimi sorunlu sözcükler için görüş ve önerilerde bulunarak çalışmama katkı sağlayan Öğr. Gör. Mamura Mamatkulov'a, bu çalışmanın sözlük ve dizin bölümünü hazırlayabilmem amacıyla çalışmama özel dizin programı geliştiren kardeşim Arif Sefa Azman'a, çalışmamı yayınlamadan önce ve yayınlama sürecindeki varlığı, manevi desteği ile değerli annem Gülnaz Köysüren'e, son olarak düzenli ve dikkatli çalışmalarıyla metni yayına hazırlayan DBY Yayınları'na teşekkür ederim.

Dilara Azman
İstanbul, 2026

Mükemmel Tārīḥ-i Fergāna

Birinci cild 1560-1860

METNİN YAZI ÇEVİRİMİ

[1] (1) Bismi'llāhi hayri'l-esmāi ve li-yessiri ve temmim bi'l-hayr¹

(2) Fergāna muzāfātının dāru's-saltanası Hoqand şehrini ibtidā-yı bināsı ve ābādlikidin tartıp (3) ötken hānlarını terācim-i ahvālî ve tevārîh ü vaqāyi'-i eyyām ü inkılāb-ı 'aşr ve hān(4)lar tārîh-i vefātları ve eyyām-ı hayātları ve müddet-i saltanatları ve fütü(5) hātları ve mābeynlerideki ceng ü cidāl ü huşūmetlerini ber-(6)sebil-i icmāl-i qalemnin rev-i tahririğa ikdām. Huşūşen Cenāb-ı (7) Emîrū'l-ümerā vü şāhen-şāh ve mesned-nişin a'zam-ı selātin Narbota Hān (8) zamānıdın tartıp tā Cenāb-ı Seyyid Muhammed Hudāyār Hān 'aşrığaça vücūdğa (9) kelgen 'acāyib savaşı ü fitnelerni ve vaqāyi' ü ceng ve inkılāb-ı (10) zamān ve havādis-i devrānı közi bilen körge ve dāniş-[2](1)mend ādemler öz vaqtleride tahrir kılğan kitāb u huṭūt(2)ların intihāb eylep berāy-ı yād-dāst-i ahvāl-i havān-i Hoqand ber-(3)sebil-i tahkik {u} tahrir kılındı.

(4) İbtidā-yı Saltanat-ı Şahruh Hān

(5) Ki defaten hānlık ismin ve pādīşāhlik tārhn Fergāna mülkige icād eylep Hoqand(6) nı tārhn ve esāsın binā eylep rüz-be-rüz ābādlığa tereddüd ü cüst-cü (7) kıldı ve hānlik debdebesin ve dārū'l-emāretin² bünyād kıldı. (8) Tārîh 1121 erdi. Çünānçi mahabbu'l-'ulemā Cenāb-ı Narbota Hān (9) etrāf {u} cevāniblerdin gürüh gürüh 'ulemā vü fuzalālarnı çağırıp (10) ve kette pādīşāhāne ziyāfet-i 'ālî eylep. Eşnā-yı

¹ "Hayırla kolaylaştırsın ve tamamlatsın diye isimlerin en hayırlısı olan Allah adıyla".

² Yazmada دَارُ الْعِلْمِ, biçiminde yazılmış, kenarda دَارُ الْعِلْمِ biçiminde gösterilmiştir.

ziyāfetde (11) ve cemī'-i 'ulemālardın iltimās kıldı kim men oşbu nevāhığa pāy-i [3] (1) taht kılmakğa oşbu mevzi'ni ta'yin eyledim ve ḥ'āhlar-men kim (2) bir kette şeḥr tertīb berḡey-men, ümīd, siz cenāblardın bu kim (3) ebnā-yı 'aşrda nāmı bāḳī kalmak üçün mezkūr yañıdın vücūdğa (4) keledürḡen şeḥrğa bir tāriḥ tafsāñızlar kim ḥarfıdın tāriḥ(5)-i şeḥr peydā bolsa deḡenleride zübde-yi 'ulemālar çend tāriḥler (6) tafḡen ḥālleride içidin mazḥar-(1153)ābād kelimesini (7) ḥoş elfāz u tefe'ül kılup binā-yı Ḥoḳandğa tāriḥ-i mazḥar-ābād dep (8) defātir ü kitāblarğa taḥrīr kılgan erdiler. (9) Çünki Şāruḥ Ḥān Ḥoḳandnı evvelen binā kılganlarıda çendān (10) ābād bolmay ḥarāb şüretde turgende Cenāb-ı Narbota (11) Ḥān zamānıda ābād bolup müstākillen pāy-i taht kılgan (12) erdi. Hāzā mazḥar-ābād dep tāriḥ koyḡan erdiler vü Cenāb(13)-ı Şāruḥ Ḥānnı Nebī Zāḥirü'd-dīn Babürğa yētüp Mirzā [4] (1) 'Ömer Şeyḥ Mirzā vü uşası birle a'zam-ı selāṭin Emīr Tēmur (2) Küregengā yatadur.

(3) Vaḳāyi'-i 'Acībe vü Ğarībe

(4) Çün şāḥibü's-şevketü'l-devlet Zāḥirü'd-dīn Babür Ḥān (5) Semerḳanddın kaçıp Andicān ṭarafı birle Hindustān ötkē(6)nide kēzdi. Fergāna vilāyetığa tüşüp Fergānadın (7) mevzi'-yi Ḥoḳandnı āb u hevāsı ṭab'ığa yakıp dil-nişin (8) bolıp 'aceb-fezāy u say' ve nihāyet ḥoş-hevā ēken. (9) Sīr-āblıḳığa vü ḥoş-hevālıḳığa ḳaragende bol yēr bir şeḥr(10)-i 'azīm bolsa kerek dep. Ḥoḳand sāyıdın ötüp turḡen (11) ḥālde sunı ēkki ṭarafıda olturḡan İlätiyyeler ḥoş [5] (1) her yerlerde olturḡenlerini körip. Şitāb birlen (2) kaçıp kētip turḡeni üçün bir 'aded yaş balasını (3) altun beşiki birlen zerrīn-dībā vü atlas birle beşiki (4) örelḡen bir munça la'l ü cevāḥirlerni mezkūr bala bāzūsıḡa (5) bağlap pūr kette dirāḥtnı şāḥığa ḥalknı naḡarı (6) tüşedürḡen mūrūr yol üstığa asıp ḳopup kētiler (7) tā ki ol cemā'at bol beşikni ve la'l ü cevherātın körip (8) pādīşāḥ-zāde ēkenin bī-şekk ü şübhe fehmlēp alıp (9) terbiyet kılsunlar dep. Çünki ḳattıḡ şitāb (10) birlen kētip turḡen ḥālde yaş tıflnı gehvāresi (11) ya'nı beşikni kōterip yōrimak ḳatıḡ seferde (12) at çafmak ve tiz yōrimak mümkün emes ve müşkil erdi (13) ve bir ādemni bir ḳança māl ü ḡanāyım bērip uzaḳdın nigeḥ-bān [6] (1) kılıp kētiler tā ki bir er ādemni mezkūr beşikni alḡanın kör(2)ip ḥātır-ı cem' bolup arḳamızdın yētüp bargıl dep (3) şitāb birlen yōrip kētiler. Ol vaḳtde ol diyārlar(4)da şeḥrni lā-aḳall ḳışlaḳnı 'alāmeti vü eşeri yok erdi. (5) Meger yırak yırak yerlerde sāynı ēkki ṭarafıda ḳıçık(6)raḳ üç tōrt ḳışlaḳça bar erdi. Çünāñçi (7) Çeket ü Çenket Dileken ü Sarāy ü Tarḡāva vü Tōrt (8)Ayḡır deḡen. Bol yerde turadurḡen cemā'atlar üç (9) uruḡ. Bir tāyifesi Naymānça sāyığa tābi' erdiler ēkki (10) fırḳası Külāb sāyıdın behre alıp oturur erdiler. (11) Bolar sāynı suynı bağlap

Mükemmel Fergana Tarihi

Birinci cilt 1560-1860

TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARIM

Kadı Muhammed Atabek'in rahmetli oğlu Muhammed Fazılбек

Mükemmel Fergana Tarihi

Birinci cilt 1560-1860 Taşkent.

[1] Hayırla kolaylaştırsın ve tamamlatsın diye isimlerin en hayırlısı olan Allah adıyla

Fergana vilâyetinin başkenti *Hokand* şehrinin inşasının başlaması ve mamur hale gelmesinden başlayıp geçmişteki hanların biyografilerini, o günlerin olaylarını, o asırdaki değişimleri ve hanların vefat tarihleri ile yaşamlarını, saltanat sürelerini, fetihlerini mâbeyn dairesindekilerle mücadele ve husumetlerini kısaca yazmaya çalışıldı. Özellikle emirlerin emiri ve padişahlar padişahı ile büyük makam sahibi, sultanların en büyüğü *Narbota Han* zamanından başlayarak, *Seyyid Muhammed Hudâyâr Han Hazretleri* zamanına kadar meydana gelen olayları, fitne ve karışıklıkları, savaşları, o zamandaki değişimleri, dönemin hadiselerini gözü ile gören ve [2] alimlerin kendi dönemlerinde yazdıkları kitaplardan seçerek, hanların yaşadıklarının hatırdaki kalması için araştırıldı ve yazıldı.

***Şahruh Han*'ın Hükümdarlığının Başlaması**

{*Şahruh*} *Fergana* şehrinde hemen hanlık ismini ve padişahlık makamını kurarak, *Hokand* şehrini kurup günden güne mamur hale getirmek için çalıştı, hanlık debdebesini ve hükümdarlık dairesini kurdu, tarih 1121 idi. Böylece alimlerin sevdiği *Narbota Han Hazretleri*, etraftan alim ve fazilet sahibi kişileri davet edip padişahlara layık büyük bir ziyafet verdi. Ziyafet sırasında alimlerin hepsinden istekte bulundu: “Ben [3] başkent yapmak için bu yerleri belirledim ve bir bü-

yük şehir meydana getirmek isterim. Siz saygın kimselerden beklentim; insanlık tarihinde {bu} isimlerin kalıcı olması için adı geçen yeni kurulacak şehir için tarih oluşturun ki oradaki sözlerden ortaya şehrin tarihi çıksın” dediğinde, kıymetli alimler birkaç tarih oluşturdıklarında, onların içinden “Mazhar-âbâd” kelimesini hoş bulup ve uğur sayıp *Hokand*’a “Mazhar-âbâd” tarihi diyerek defterlere ve kitaplara {bu şekilde} yazmışlardı.

Şahrüh Han, Hokand’ı ilk inşa ettiğinde {şehir} hiç imar edilmemiş, yıkık bir halde bulunmaktaydı. *Narbota Han Hazretleri* zamanında imar edilerek tek başına başkent yapıldı. “Mazhar-âbâd” diye vurgulayarak tarihe kaydetmişlerdi. *Şahrüh Han Hazretlerinin* {soyu} *Nebi Zahirüddin Babür*’e [4] {ondan} *Ömer Şeyh Mirza* ve ustası aracılığıyla *Büyük Sultan Emir Têmur Küregen*’e ulaşmaktadır.

Şaşırtıcı ve Hayret Verici Olaylar

Devlet ve kuvvet sahibi *Zahirüddin Babür Han, Semerkand*’dan kaçarak *Andican* tarafından *Hindistan*’a uzanan yollarda gezdi. *Fergana* vilâyetine gelince *Fergana*’dan {sonra} *Hokand* bölgesinin havası ve suyundan etkilendi ve çok hoşuna gitti. {Oradan geçerken} şaşılacak {derecede güzel} yerlerinden, akarsuyundan ve hoş havasından etkilenerken “yeni oluşuna ve güzel havasına bakılırsa bu yer büyük bir şehir olmalı” der. *Hokand* deresinden geçerken derenin iki tarafında oturan *İlatlar*’ın -hoş [5] bunların her yerde- oturduklarını görmüş, acele ile kaçarak gittiği için bir tane küçük çocuğunu altın işlemeli, ipek kumaş ve atlasla sarılmış altın beşiğiyle ve bir bu kadar daha kıymetli taş ve mücevherleri, adı geçen çocuğun eline bağlayıp herkesin görebileceği ve geçtiği yol üzerindeki çok büyük bir ağacın dalına astılar. Bunu yapmasındaki kasıt, oradaki insanların bu beşiği, değerli taşları ve mücevherleri görerek onun padişah oğlu olduğunu anlayıp, büyütmeleleridir. Çünkü alelacele gittiği için küçük çocuğun beşiğini kaldırıp yürümek, aynı zamanda zor olan seferde atı seğırtmek ve hızlıca yürümek mümkün değildi ve zordu. Ayrıca bir kişiye birkaç değerli eşya ve ganimet vererek uzaktan gözcü [6] tayin ederek gittiler. {Gözcüye} “eğer birilerinin beşiği aldığını görürsen toparlanarak arkamızdan yetişip yanımıza ulaş” diyerek, aceleyle yürüyüp gittiler. O zamanlarda o diyarlarda şehrin en azından köyünün nasıl olduğunu gösteren bir işareti yoktu. Sadece uzak yerlerde, derenin iki tarafında, çok küçük üç dört köy vardı. Bunlar *Çeket* ve *Çenket Dileken, Saray, Targâva* ve *Tört Aygır* diye bilinen yerlerdir. Bu yerlerde yaşayan topluluklar üç kabiledir. Bir kısmı *Naymânça* deresine bağlıdır. İki kısmı ise *Külâb* deresinden faydalanıp orada yaşırdı. Bunlar derenin suyunu {birbirine} bağlayarak azca ekin ekerek derenin çevresini bölüşmüşlerdi. Babür

Kaynakça

- Abdurahmanov, G‘, Sh. Shukurov, Q. Mahmudov. 2008. **O‘zbek Tilining Tarixiy Grammatikası/Fonetika, Morfologiya va Sintaksis**. Taşkent: O‘zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati Nashriyoti.
- Ahmad, Sirojiddin. 2018. Andijonning Tarakkiyparvar Fidoyilerini Hotirlab. **Vodiynoma**. c. 3. s. 10: 52-58.
- Ahmedov, Sirojiddin. 2015. Ota-Bola Otabekovlar. **Sharq Yulduzi**. s. 2: 181-188.
- Argunşah, Mustafa, Galip Güner. 2015. **Codex Cumanicus**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Asomiddinova, Muharram. 1981. **Kiyim-Kechak Nomlari İzohli Lug’ati**. Taşkent: O‘zbekiston Nashriyoti.
- Aşçı, Ufuk Deniz. 2012. **Mirzâ Ahmed bin Mirzâ Kerîm, Mûsâ-nâme (İnceleme Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)**. Konya: Palet Yayınları.
- Aynakulova, Gülnisa. 2013. IX-XII.Yüzyıllarda Fergana’da Yerleşmiş Türk Boyları. **Belleten**. 833-848.
- Ayverdi, İlhan. 2010. **Kubbealtı Lugatı: Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Tek Cilt)**. İstanbul.
- Azman, Dilara, Zühal Ölmez. 2021. Muhammed Fâzılбек’in Mükemmel Tarih-i Fergâna’sı. **Orhon’dan Lena Kıyılarına Türkçe, Geçmişten Günümüze Uluslararası Türk Dili Öğrenci Çalıştayı, 2021 Mart 22, Bildiriler**. İstanbul: Kesit Yayınları: 23-42.
- Beisembiev, Timur K. 2008. **Annotated Indices To The Kokand Chronicles**. Tokyo: Research Institute For Languages And Cultures Of Asia And Africa.
- Bulduk, Üçler. 2006. **Hokand Hanlığı ve İbret’in Fergana Tarihi**. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Caferoğlu, Ahmet. 1931. **Abû Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk**. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Clauson, Gerard. 1972. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**. Oxford.
- Çağbayır, Yaşar. 2007. **Ötüken Türkçe Sözlük (5 cilt)**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dankoff, Robert, James Kelly. 1982, 1984, 1985. **Maḥmūd al-Kāşgarî. Compendium of the Turkic Dialects (Dîwān luyât at-Turk)**. I-III. Duxbury, Massachusetts: Harvard University. (Sources of Oriental Languages and Literatures. 7. Turkish Sources. VII.).

- Demirci, Levent. 2012. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana. **Savunma Bilimleri Dergisi**. c.11: 33-69.
- Devellioğlu, Ferit. 2013. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**. 30. bs. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. (Yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş baskı 1993). [İlk baskı: 1962].
- Devereux, Robert. 1966. **Mîr 'Alî Shîr, Muḥākamat al-Lughatain (Introduction, Translation and Notes)**. Leiden.
- Doerfer, Gerhard. 1963-1975. **Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. Unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen und Timuridenzeit. 1. Mongolische Elemente im Neupersischen [1963]. 2. Türkische Elemente im Neupersischen: alif bis tā [1965]. 3. Türkische Elemente im Neupersischen: ğim bis kāf [1967]. 4. Türkische Elemente im Neupersischen (Schluss) und Register zur Gesamtarbeit [1975]**. Wiesbaden. (Akademie der Wissenschaften und der Literatur [Mainz]. Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission. 16, 19, 20, 21.).
- Do'simov, Z., H. Egamov. 1977. **Joy Nomlarining Qisqacha İzohli Lug'ati**. Taşkent: O'qituvchi Nashriyoti.
- Eckmann, János. 1966. **Chagatay Manual**. Bloomington: Indiana University Publications Uralic and Altaic Series.
- _____. 1963. Çağatay Edebiyatının Son Devri (1800-1920). **TDAY-Belleten**. c. 11: 121-156.
- Eraslan, Kemal. 2012. **Eski Uygur Türkçesi Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. 1993. Çağatay Edebiyatı. **İslam Ansiklopedisi**. c. 8. İstanbul: TDV: 168- 176.
- Ercilasun, Ahmet B., Ziyat Akkoyunlu. 2018. **Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâtî't- Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [İlk baskı: 2014].
- Erdal, Marcel. 1991. **Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon**. Vol. I-II. Wiesbaden: Harrassowitz. (Turcologica 7.).
- _____. 2004. **A Grammar of Old Turkic**. Leiden/Boston: Brill. (Handbook of Oriental Studies/Handbuch der Orientalistik, Section 8. Central Asia. 3.).
- Erdem Çiçek, Sevim. 2019. Abdullah İbn Ali-yi Nasrullahî Zübdetü'l-Âsâr (Metin- İnceleme-Sözlük). Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gulca. [16.03.2022]. Wikipedia. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gulca>
- Gu'lomov, Potihkamol N.. 1994. **Maktab Jo'g'rofiya Atamaları va Tushunchalari İzohli Lug'ati**. Taşkent.
- Hofman, Henry Franciscus. 1969. **Turkish Literature: A Bio-Bibliographical Survey: Section III**. Part I: Volume 3. Utrecht: The Library of the University of Utrecht: 28-30.
- İslam Ansiklopedi. [01.09.2020-16.05.2022]. www.islamansiklopedisi.org.tr
- Jarring, Gunnar. 1964. **An Eastern Turki-English Dialect Dictionary**. Lund: Håkan Ohlssons Boktryckeri.
- Kaçalın, Mustafa S. 2011. **Niyâzi, Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar, el- Lugātu'n-Nevâ'iyye ve'l-İstîşhādātu'l-Cağātā'iyye**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- _____, Mehmet Ölmez. 2019. **Mahmûd el-Kâşgarî Dîvânü Lugâtî't-Türk**. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Kâmûsu'l-Muhîd Tercümesi ve Vankulu Lügati. [01.09.2020-16.05.2022]. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı www.kamus.yek.gov.tr
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. 1994. **Kıpçak Türkçesi Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Lügati. [01.09.2020-16.05.2022]. www.lugatim.com
- Lessing, Ferdinand D. 1960. **Mongolian-English Dictionary**. University of California Press Berkeley and Los Angeles.
- Li, Yong-Söng. 2004. **Türk Dillerinde Sontakılar**. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 40. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- Madvaliyev, Abduvahob. 2006. **O'zbek Tilining İzohli Lug'ati (A-Z)**. Taşkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat İlmiy Nashriyoti.
- Marufov, Z. M.. 1981. **O'zbek Tilining İzohli Lug'ati. I-II**. Moskva: Rus Tili Nashriyati.
- Merhan, Aziz. 2012. **Özbek Dilinin Grameri**. 2. bs. Dil ve Edebiyat Dizisi 10. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- _____. 2007. Yazılı Özbek Edebiyatı. **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 31. s. 2: 157-170.
- _____. 2009. Özbek Dilinde Geniş Zaman Ekinin İşlevi. **Bilkent Üniversitesi IV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildiri Kitabı**. Akmesçit: 230-233.
- Mihail Skobelev. [24.03.2022]. Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihail_Skobelev
- Muhammad Mahdî Xân. 1960. **Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language**. Faksimile Text with an Introduction and Indices by Sir Gerard Clauson. London.
- Nadelyayev, Vladimir M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şerbak. 1969. **Drevnet-yurkskiy Slovar**. Leningrad: Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd. (Akademiya Nauk SSSR. Institut Yazıkoznaniya).
- Nişanyan Sözlük. [01.09.2020-16.05.2022]. www.nisanyansozluk.com
- Ohunov, Nosirjon. 1994. **Joy Nomlari Ta'biri**. Taşkent: O'zbekiston Nashriyoti.
- Ölmez, Mehmet. 2003. Çağataycadaki Eskiçil Öğeler Üzerine. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu. **Mustafa Canpolat Armağanı**. yay. Aysu Ata, Mehmet Ölmez. Ankara: Sanat Kitabevi: 135-142.
- _____. 2015. **Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi. Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları. Metin-Çeviri-Sözlük**. Ankara: BilgeSu Yayınları. [İlk baskı: 2012].
- _____. 2019. **Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri**. İstanbul: Kesit Yayınları. [İlk baskı: 2017].
- Ölmez, Zühal Kargı. 1993. **Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölmez, Zühal. 2003. **Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları**. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- _____. 2007. Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. c. 5. s. 9: 173-219.
- _____. 2020. **Ebulgazi Bahadır Han Şecere-yi Terākime**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Özönder, F. Sema Barutçu. 1996. 'Alî Şîr Nevâyî, Muḥakemetü'l-Lügatayn İki Dilin Muhakemesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, Ayşe Melek. 2001. Ebû Ḥayyân, Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi. Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 3. Ankara: Köksav.
- Pavet de Courteille, Abel. 1870. El-luġātu'n-Nevā'iyye ve'l-İstiḥādātu'l- Caġata'iyye. Dictionnaire turk-oriental, destine principalement à faciliter la lecture des ouvrages de Bâber, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir-Nevâi. Paris.
- Radloff, Wilhelm. 1960. Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte, I-IV. Mit einem Vorwort von Omeljan Pritsak. 's-Gravenhage: Mouton & Co.
- Rahimi, Farhad. 2018. Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü. Sözlük (Metin)-İnceleme-Dizin I-II. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Räsänen, Martti. 1969. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen. Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII.
- Redhouse, Sir James W.. 1890. A Turkish and English Lexicon/Kitâb-ı Ma'ânî-i Lehce. Constantinople.
- Shamsutdinov, Rustambek. 2018. Fozilbek Otabek O'g'li Hayotiga Chizgilar. Vodiynoma. c. 3. s. 10: 59-61.
- Steingass, Francis Joseph. 1884. The Student's Arabic-English Dictionary. London.
- _____. 1892. A Comprehensive Persian-English Dictionary. London.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Özbekî el-Buḥārî. 2003. Luġat-i Çaġatayî ve Türkî-i Osmânî. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları. c.13. [İlk baskı: rûmî 1298].
- Taş, İbrahim. 2015. Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [İlk baskı: 2009].
- Tekin, Talat. 1995. Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler. Ankara: Simurg Yayıncılık. [İlk baskı: Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler. 1975].
- _____. 2003. Orhon Türkçesi Grameri. İstanbul: Kitap Matbaası. (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.) [İlk baskı: 2000].
- _____. 2014. Orhon Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. [İlk baskı: 1988].
- Tietze, Andreas. 2016-2020. Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (10 cilt). 1. bs. ed. Semih Tezcan, Nurettin Demir, Emine Yılmaz. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- _____. 2016. Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati Üçüncü Cilt F-J. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Wilkens, Jens. 2021. Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch- Türkisch. Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca-Almanca-Türkçe. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yakşi, Abdullah. 2021. Kadı Muhammed Atabekoğlu Muhammed Fazılbeğ, Mükemmel Târih-i Fergana (1560-1860). İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Yıldırım, Hüseyin. 2020. Özbek Türkçesi Dil bilgisi-Araştırmalar-Konuşma- Metinler. Ankara: Delta Kültür Yayınevi.
- Ziyouz Kütüphanesi. [01.09.2020-16.05.2022]. www.ziyouz.com

MÜKEMMEL TARİH-İ FERGANA (1560-1860)

Çok yönlü kişiliği ile bir bilim insanı ve tarihçi olan Muhammed Fazılbeğ (1879-1936), *Mükemmel Tarih-i Fergana* adlı eserini Türkistan'da 1906-1917 yılları arasında askeri vali olarak görev yapan General Aleksandr İvanoviç Gippius'un isteği üzerine yazmıştır.

Fergana tarihini konu alan metin, 1560-1860 yılları arasındaki dönemi kapsamakla birlikte Çağatayca ve Özbekçe yazım özelliklerine sahiptir. Buhara Emirliğinden ayrılarak Hokand Hanlığını kuran Şahruh Han'ın saltanatından, Hudayar Han'ın saltanatına kadar birçok hükümdar, devlet büyüğü ve devrin ileri gelen alimlerinden bahsedilmektedir. Hokand hanları, her hükümdarın kendi devrinin ileri gelenleri, yaşanan şaşırtıcı ve ilginç hadiseler, düzenlenen suikastler, ayaklanmalar, savaşlar ve anlaşmalar gibi daha pek çok konuyu içerisinde barındıran eserde olaylar hem hikaye edilerek hem de sade bir dil kullanılarak okuyucusuna dönemi hayal edebileceği bir atmosfer sunmaktadır.

Eserdeki amacımız, bu önemli tarihi eserin daha önce bir bütün olarak neşredilmemiş olması sebebiyle eserin yazı çevirimi, Türkiye Türkçesine aktarımını, sözlüğü ve etimolojik dizini ile dil incelemesini hazırlayarak hem Türkoloji hem de tarih alanı ilgililerinin kullanacağı bir kaynak haline getirmektir. Böylelikle eser, ilgili okurlar için keyifli bir okumanın yanında bilimsel değeri olan güvenilir bir okuma alanı sunmaktadır.

"dün"den öğrendiklerinle
"bugün"ü yaşamak
"yarın"ları aydınlatır.

